

„*Hvězdné nebe nade mnou a mravní zákon ve mně*“ - těmito slovy vyjadřuje Kant dva základní pojmy své filozofie. „Hvězdným nebem“ myslí Newtonovu mechaniku, která byla předpokladem k jeho analýze poznání. „Mravní zákon ve mně“ vyjadřuje Kantovo pojetí teorie morálky a etiky.

Immanuel Kant se narodil v řemeslnické rodině jako čtvrté z devíti dětí. Kantovi rodiče byli zbožní a prostí lidé. Jako dítě navštěvoval latinskou školu protestantsky zaměřenou. V šestnácti letech začal studovat filozofickou fakultu na univerzitě v Královci. Tam se seznámil se spisy Newtonovými a s Wolfovou osvícenskou filozofií. Po ukončení studia devět let učil v různých domácnostech. Nadále však pokračoval ve svých studiích, takže se v roce 1755 mohl stát magistrem a ještě téhož roku soukromým docentem královecké univerzity. Toto místo mu propůjčovalo oprávnění k přednáškám, nebylo však placené. Dostával pouze skromné poplatky od posluchačů, ale protože byl profesorem oblíbeným, netrpěl nouzí. Jeho první přednášky a statě se týkaly matematiky a fyziky.

Roku 1755 se stává řádně placeným profesorem metafyziky a logiky. I když v té době dostával nabídky z jiných německých univerzit, zůstal věrný rodnému městu. Královec patřil v té době k nejvýznamnějším německým městům jako přístav, který sloužil obchodním zájmům Pruska.

Pro pochopení významu Kantova díla je důležité připomenout, že vystoupil v době tzv. osvícenské filozofie. Ta vyzdvihovala rozumovou stránku lidské osobnosti, ale zapomínala na stránku citovou, iracionální. Kant provedl nesmlouvavou kritiku dobové německé metafyziky, která dokazovala existenci duše a boha matematicky, a položil základ novému filozofickému myšlení.

Svým založením byl Kant teista. Věřil v Boha, byl přesvědčen o nesmrtnosti duše a o svobodě vůle. Záchrana těchto představ mu tanula na mysli hned od počátku jeho vědecké a filozofické činnosti. Ve svém prvním tvůrčím období se ještě přikláněl k racionalistům. V té době napsal spis *Všeobecná přírodní historie a teorie nebes* (1756). V tomto díle vyslovil hypotézu o vzniku sluneční soustavy (a analogicky i vesmíru), podle níž sluneční soustava vznikla z původní rozptýlené a beztvaré látky působením

přitažlivé a odpudivé síly. Tato teorie se později stala známou jako Kant-Laplaceova. Dalším dílem tohoto období je *Nové osvětlení prvních principů metafyzického poznání* (1755) a *Manadologia physica* (1756), kde se Kant ovlivněn Newtonem hlásí k tehdy rozšířenému dynamickému učení.

Zlom v jeho směru myšlení nastal v roce 1760, kdy se seznámil s dílem Rousseauovým a Humeovým. Kant sám vypravuje, že četba Huma na něj zapůsobila jako hrom a vyburcovala jej z jeho „dogmatického spánku“. Právě tehdy se počal obracet ke skepticismu (nemožnost dokázat pravdu o existenci pouze vědeckými postupy).

Sám sebe našel Kant v době, kdy byl jmenován řádným profesorem filozofie (1760). V latinské habilitační práci *O formě a principech světa jevů a světa věcí o sobě* vymezil svůj vlastní nový filozofický program.

Následují díla, jimiž začíná tvrdá Kantova polemika s německou metafyzikou. Jsou to spisy *Pokus zavést do filozofie pojem negativních veličin* (1763), *O formách a principech smyslového a inteligibilního světa* (1770) a *Sny duchovidce* (1766), které byly odrazovým můstkem pro ústřední Kantovo dílo *Kritika čistého rozumu* (1781), již Kant vydal zhruba po desetileté práci.

V předmluvě k prvnímu vydání píše: „*Kritikou nerozumíme kritiku knih a systémů, nýbrž kritiku mohutnosti rozumové vzhledem k oněm poznatkům, o něž se pokouší neodvisle od vší zkušenosti... Zůstává vždy hlavní otázkou, co a kolik toho dovedou intelekt a rozum beze vší zkušenosti poznat, a nikoli jak je mohutnost poznání možná.*“ Šlo mu o vytyčení přesných hranic těch oblastí, jež je rozum s to pochopit, ale za nimiž se už pak prostírá oblast skutečností rozumu nepochopitelných, rozumem nepostihnutečných, oblast iracionální.

V *Kritice čistého rozumu* podal systematický výklad poznání. Zkoumal jaký je poměr mezi poznáním smyslovým a rozumovým, zda a jak je možné obecně platné poznání, filozofie a věda vůbec. Zjišťuje podmínky, za nichž se jednotlivé počítky, vzniklé působením vnějších předmětů (věcí o sobě) na čidla člověka, přeměňují v opravdovou zkušenost, ve složité vjemové útvary a logické soudy.

Na první, většinou nepříznivé recenze *Kritiky čistého rozumu*, odpověděl dílem *Prolegomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci stát vědou* (1783), což je jakýsi výklad či srozumitelnější podání díla předchozího.

Kant se však neomezil pouze na problém poznání, neboť člověk je bytost nejen myslící, ale i chtějící a cítící. Proto se zaměřil také na oblast etickou, ve které se zabývá

morálkou, dějinami a náboženstvím. Sem patří díla: *Idea ke všeobecným dějinám ve smyslu světoobčanském* (1784), *Základy metafyziky mravů* (1785) a *Domnělý počátek lidských dějin* (1786). *Náboženství v mezích pouhého rozumu* (1793) je dílem, ve kterém Kant poukazuje na to, že se za křesťanskými dogmaty ukrývají významné etické ideje. Speciální etiku rozvedl ve své *Nauce o právu* (1797) a *Ctnostisloví* (1797). Za nejvýznamnější z děl, zabývajících se morálkou, je považována *Kritika praktického rozumu* (1790). V ní Kant jednoznačně formuluje morální zákon, který zní: „*Konej svou povinnost, to jest jednej vždy a za každých okolností tak, abys mohl chtít, aby se tvé jednání stalo obecným zákonem.*“ Neboli, jednej vždy tak, aby ti „lidství“ jak v tvé vlastní osobě, tak i v osobě každého druhého bylo vždy účelem, nikdy pouhým prostředkem. Podle Kanta si vždy člověk může uvědomit, jak má jednat, a má svobodnou vůli učinit rozhodnutí. V lidské povaze jsou prvky, jež usilují, aby nás vedly ve směru opačném proti mravnímu zákonu. Jsou to smyslné a egoistické tendence, proti nimž vystupuje morální zákon jako povinnost, jako nepodmíněný příkaz - Kantův „kategorický imperativ“. Ten není podle Kanta zákonem vnějším, není určen teologií, psychologií či autoritou, nýbrž je založen hluboko v bytosti člověka a je shodný s jeho nejnvtřnější vůlí. Zákon a svoboda nejsou tedy dva rozdílné pojmy. Kdo žije v souladu s mravním zákonem, je svoboden.

Lidskou schopnost svobodného jednání ovlivňuje Kant vzájemnou rovností všech lidí, jejich nadřazeností nad věcmi a právem věcmi disponovat. Energicky se staví na stranu svobody s tím, že člověk omezí vlastní libovůli s ohledem ke svobodě ostatních. Tímto pojetím svobody navazuje na tradici J. J. Rousseaua.

Tak jako se Kant po celý život snažil vymezit přesné místo matematiky, fyziky, etiky a náboženství v celém souboru našeho poznání, tak se v posledních letech svého života pokoušel učinit totéž se smyslem pro krásu. Předchozí filozofie ztotožňovala estetický dojem převážně s citem smyslové libosti a nelibosti, což Kant považoval za nedostačující. V předmluvě ke *Kritice soudnosti* (1790) Kant uvádí důvody, proč ho neuspokojují metody dřívějších autorů, kteří psali o vkusu a kráse. Žádná z těchto metod neopírala vkus o pevný filozofický základ, který by byl s to odolávat útoku. V *Kritice soudnosti* (1790) vymezil estetický postoj jako zvláštní stav člověka vzhledem ke světu, podal základní vymezení krásy a rozvinul řadu pojmů, které zůstaly dodnes kategoriemi estetiky - idea, ideál, krása, vznešenost atd. Poukazuje na to, že spatříme-li věc, která se nám zdá být krásnou, existuje tato harmonie v našem nitru, i když máme sklon přisuzovat ji objektu.

Kant rozlišuje čistou a podmíněnou krásu. Čistá краса je taková, o jejímž užítku a účelu nic určitého nevíme (tanec, hudba, květina, lastura, výtvarné projevy). Tuto krásu považuje za vzácnou, a proto přidává ještě pojem podmíněné krásy. K té patří objekty, u nichž se uspokojení z formy mísí s vědomím účelu (domy, užité předměty, ale i краса člověka). Od pojmu krásy rozlišuje ještě pojem vznešenosti (tu spatřuje v objektech přírody - hvězdné nebe, oceán apod.) a odtud se dostává k pojmu génia. Génieus, říká Kant, je příroda, která působí v člověku jako rozum. Tak se na konci svého života zabývá opět myšlenkou, nad kterou přemítal již ve svém mládí. Ukazuje na možnost nauky o jednotě všeho.

Této možnosti se dotýká i v poslední části *Kritiky čistého rozumu*. Dokazuje, že intelekt není oprávněn dogmaticky tvrdit existenci Boha, duše a vesmíru. Zároveň Kant obhajuje jejich smysluplnost v životě člověka.

„Neexistuje způsob, jímž by bylo lze logicky dokázat tyto poslední pojmy v tom smyslu, jakými lze dokázat příčinná spojení ve fyzickém světě a matematické vývody. Avšak takové ideje, které přesahují naše schopnosti teoretického poznání, nejsou nijak neužitečné nebo zbytečné... vedou naši schopnost rozvažování při zkoumání přírody podle principu úplnosti... a tak podporují konečný cíl našeho poznání.“

To je Kantův odkaz jeho následovníkům, odkaz, který činí celistvým jeho rozsáhlé analytické dílo.

Poslední oficiální přednášku měl Kant v roce 1796. Jeho schopnosti začaly upadat a dřívější vyrovnanost nahradila apatie a melancholie. Zemřel 12. února 1804. I přes tento smutný konec ho k hrobu provázeli lidé z celého Německa a celý Královec.